

Az Európai Unió területén szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek tekintetében fennálló gyámsági rendszerek

Összefoglaló

Az Európai Unió Alapjogi Chartája meghatároz olyan jogokat, amelyek különösen fontosak a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek érdekei és jóléte szempontjából, ezek közül a legjelentősebbek a gyermekek jogai (24. cikk), a rabszolgaság és a kényszermunka tilalma (5. cikk), a menedéjog (18. cikk), a védelem a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szemben (19. cikk), a megkülönböztetés tilalma (21. cikk), valamint a gyermekmunka tilalma és a fiatalok munkahelyi védelme (32. cikk).

A gyámok kiemelt szerepet töltenek be abban a gyermekvédelmi rendszerben, amely a családi környezetükből elmozdított gyermekek és azon gyermekek védelmét szolgálja, akiknek érdekeit a szülők nem tudják képviselni. A gyámok kulcsfontosságú szerepet játszanak a gyermek mindenek felett álló érdekeinek és általános jólétének védelmében, valamint szükség esetén a szülőkhöz hasonló módon a gyermek korlátozott cselekvőképességének pótlásában. A meglévő jogi rendelkezések ellenére az uniós tagállamok gyámsági rendszerei gyakran nem biztosítanak

megfelelő támogatást és védelmet a kísérő nélküli gyermekek számára. Egyes kísérő nélküli gyermekek számára nem kerül sor gyám kijelölésére, a kijelölt gyámok pedig gyakran nincsenek személyes kapcsolatban a gyermekkel és nem is találkoznak vele személyesen. A nemzeti gyámsági rendszerek leggyakoribb hiányosságai és nehézségei az elhúzódozó kijelölési eljárásokból, a független és képzett gyámok korlátozott elérhetőségéből, a gyámok rendszerszintű képzésének hiányából, a gyermekek szükséges támogatásának hiányából és a gyámok jogi tanácsadáshoz való hozzáféréseinek hiányából fakadnak. A hatékony gyámsági rendszerek növelik az Unió területén lévő kísérő nélküli gyermekek védelmét, és biztosítják mindenek felett álló érdekeiket.

Ez az FRA-összefoglaló röviden bemutatja a gyámsági rendszereket az Európai Unióban, kiemelve azok alapelveit, valamint a gyámok megbízatását és fő feladatait. Az összefoglaló áttekintést nyújt a területhez kapcsolódó uniós jogintézményekről és kiadványokról.

Fontosabb megállapítások

Ahogy az az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) gyermek jogairól szóló egyezményének (CRC) „törvényes képviselőkre” való számos hivatkozásából is kitűnik, a törvényes képviselők kulcsfontosságú elemei azon gyermekvédelmi rendszernek, amely a családi környezetükből ideiglenesen vagy véglegesen elmozdított gyermekek és azon gyermekek védelmét szolgálja, akiknek érdekeit a szülők nem tudják képviselni. Az emberkereskedelem felszámolására irányuló, az Európai Bizottság által 2012

júniusában elfogadott európai uniós stratégia (2012–2016) kiemeli „a gyám és/vagy törvényes képviselő egységes meghatározásának hiányát”, továbbá azt, hogy „e személyek feladatai, képzettsége és kompetenciáik meghatározása tagállamonként változó”. E hiányosságok megoldása érdekében az Európai Bizottság az FRA-val együttműködésben helyes gyakorlatra vonatkozó modellt hoz létre az emberkereskedelem gyermek áldozatai gyámjainak szerepére vonatkozóan (2.1. prioritás, 3. intézkedés).

Az FRA elméleti kutatás segítségével feltérképezte a 28 uniós tagállam gyámsági rendszereit. A kutatás négy különböző területre irányult, ezek:

- a hatályos gyámsági rendszerek típusa;
- a kijelölt gyámok profilja;
- a kijelölési eljárások;
- a gyámok feladatai.

A kutatás eredményei elsősorban az FRA gyámságra vonatkozó kézikönyvének megalkotását szolgálták, amely iránymutatást ad a tagállamok számára, hogy hogyan erősíthetik meg a nemzeti gyermekvédelmi rendszereiket. A 2014 júniusában kiadott FRA kézikönyv, a *Gyámság a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek számára – Kézikönyv a gyámsági rendszerek megerősítéséhez az emberkereskedelem gyermek áldozatainak sajátos szükségleteiről való gondoskodás érdekében* az Európai Bizottság emberkereskedelem-ellenes koordinátorának hivatalával együttműködésben, az uniós emberkereskedelem elleni stratégia végrehajtása és a gyermekek jogainak védelme érdekében került kialakításra. Ezen összehasonlító elemzést tehát a kézikönyvvel együtt kell értelmezni.

Ezen összehasonlító jelentés a védelemre szoruló és az olyan gyermekek szükségleteit kiszolgáló gyámsági rendszerek kulcsfontosságú elemeit vizsgálja, akiket az emberkereskedelem vagy a kizsákmányolás más formájának áldozatává válás fenyeget. E tekintetben a jelentés azt vizsgálja, hogy a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekekre vonatkozó gyámsági rendszerek mennyiben adnak választ a feltételezett vagy azonosított gyermek áldozatok, az emberkereskedelemmel vagy kizsákmányolással fenyegetett – például a kísérő nélküli – gyermekek egyedi szükségleteire és gyengeségeire.

A jelentés célja, hogy segítséget nyújtson az uniós tagállamoknak a nemzeti rendszereik erősségeinek és gyenge pontjainak megértésében. A jelentés emellett segítségül szolgálhat a tagállamok számára, hogy a gyermekek hatékonyabb védelme érdekében meghozzák a gyámsági rendszereik megerősítésére vonatkozó megfelelő intézkedéseket.

Jogi és politikai keretszabályok az Európai Unióban

A gyámsághoz közvetve vagy közvetlenül számos európai és nemzetközi jogintézmény kapcsolódik (e jogintézmények listáját megtalálja az összefoglaló végén).

Az emberkereskedelemmel szembeni fellépés az Unió és tagállamai egyik stratégiai prioritása. Az

emberkereskedelem az emberi jogok súlyos megsértése, amelyet az Európai Unió Alapjogi Chartájának 5. cikke kifejezetten tilt. E jogsértés olyan különösen súlyos bűncselekmény, amely az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 83. cikkében is szerepel.

Az emberkereskedelem elleni uniós politika alappillére az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, valamint az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv (Emberkereskedelem elleni irányelv), amely az EUMSZ 82. cikkének (2) bekezdése és az EUMSZ 83. cikkének (1) bekezdése alapján került elfogadásra. Az irányelv az áldozatok jogait helyezi középpontba, számos, kifejezetten a gyermek áldozatokra vonatkozó intézkedést – például a gyámrendelést – előírva.

Az emberkereskedelem gyermek áldozatai tekintetében az emberkereskedelem felszámolására irányuló európai uniós stratégia (2012–2016) célja az áldozatok jogainak megerősítése és a védelmük garantálása, biztosítva a megfelelő segítségnyújtást és az igazságszolgáltatáshoz való jogot. A stratégia kiemeli, hogy „az intézményközi és multidiszciplináris koordinációt biztosító, a gyermekek szempontjait figyelembe vevő, átfogó védelmi rendszerek kulcsfontosságúak a gyermekek különböző csoportjainál felmerülő különböző szükségletek kielégítése terén, ideértve az emberkereskedelem áldozatait is”. A stratégia emellett felszólítja a tagállamokat, hogy erősítsék meg gyermekvédelmi rendszereiket. Megjegyzi továbbá a gyámságnak mint a gyermekvédelmi rendszerek kiemelt elemének fontosságát, és felszólítja az FRA-t, hogy e tekintetben működjön együtt az Európai Bizottsággal.

Nemzeti gyámsági rendszerek

Minden uniós tagállam rendelkezik a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek védelmére vonatkozó nemzeti gyermekvédelmi rendszerrel. E rendszerek a CRC 20. cikkének és a Charta 24. cikkének megfelelően védik a gyermek mindenek felett álló érdekeit, biztosítják a gyermek jogi képviselőt és általánosságban hozzájárulnak a gyermek jólétéhez azokban a helyzetekben, amikor a szülők képtelenek, nem hajlandóak vagy korlátozva vannak e feladatok ellátásában

Amennyiben a gyermek szülői felügyelet nélkül marad, az uniós tagállam joga rendelkezik a gyermek számára gyám vagy képviselő kijelöléséről, abból a célból, hogy ő gyakorolja az általában a szülők által végzett feladatokat. A gyám kifejezés azonban a különböző tagállamokban más megbízatással és feladatokkal bíró személyeket jelent. Egyes esetekben más kifejezés is alkalmazható a gyám feladatait gyakorló személy megnevezésére.

1. táblázat: Természetes személy kijelölésének hiányában a törvény által gyámként rendelt nemzeti intézmények, EU-28

EU-tagállam	Intézmény neve	EU-tagállam	Intézmény neve
Ausztria	Gyermek- és ifjúságvédelmi hivatal (<i>Kinder- und Jugendwohlfahrtsträger</i>)	Írország	Gyermek- és családjogi ügynökség
Belgium	Gyámhivatal (<i>Service des tutelles</i>)	Olaszország	Helyi szociális intézmények a polgármesteren keresztül (és vészhelyzet esetén bentlakásos intézmény)
Bulgária	Szociális segítségnyújtási osztály (<i>Агенцията за социално подпомагане</i>) vagy a bentlakásos intézmény igazgatója	Litvánia	Önkormányzati gyermekjog-védelmi osztály (ideiglenes gyámságot rendel el)
Ciprus	Szociális védelmi intézmények (<i>Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας</i>) az igazgatójukon keresztül	Luxemburg	Közintézmények, ideértve a bentlakásos intézményeket az igazgatójukon keresztül
Cseh Köztársaság	A gyermekek szociális és jogi védelméért felelős hatóság (<i>Orgán sociálně-právní ochrany dětí</i>)	Lettország	Önkormányzati gyermekjog-védelmi osztály (Árvák bírósága, <i>Bāriņtiesu</i>) A gyermekvédelmi intézmény vezetője A nemzeti rendőrség alatt működő kiskorúvédelmi intézmény feje
Németország	Ifjúságügyi hivatal (<i>Landesjugendamt</i>)	Málta	A gyermek lakóhelye szerinti bentlakásos intézmény
Dánia	Nemzeti hatóság (<i>Statsforvaltningen</i>)	Hollandia	Nidos Ifjúságvédelmi ügynökség (<i>Bureau Jeugdzorg</i>) a saját állampolgárságú gyermekek számára
Észtország	Önkormányzati gyermekvédelmi hatóság	Lengyelország	A gyermek lakóhelye szerinti bentlakásos intézmény
Görögország	Első fokon eljáró ügyész Gyermekvédelmi szolgálat (még nem került létrehozásra)	Portugália	Gondoskodási ügynökség A gyermek lakóhelye szerinti bentlakásos intézmény
Spanyolország	A megfelelő régió „autonóm közösségének” Ifjúságügyi hivatala	Románia	A bentlakásos intézmény igazgatója A szociális támogatások és a gyermekvédelem általános irányítása (GDSACP) (<i>Directia generala de asistenta sociala si protectia copilului</i>) az igazgatóján keresztül
Finnország	Az önkormányzati hatóság szociális védelmi intézménye A fogadó intézmény igazgatója	Svédország	Az önkormányzati szintű szociális védelmi intézmény (<i>Socialnämnden</i>)
Franciaország	A helyi hatóság (<i>Département</i>) gyermekvédelmi intézménye (<i>Aide sociale à l'enfance, Conseil Général</i>)	Szlovénia	Szociális és munkaügyi központ (<i>Centri za socialno delo</i>)
Horvátország	Szociális védelmi központ	Szlovákia	Munkaügyi, szociális és családjogi hivatal (<i>Úradov Práce, Sociálnych Vecí A Rodiny</i>)
Magyarország	A Szociális és Gyámhivatal vezetésével működő járási gyámhivatalok	Egyesült Királyság	Angliában, Wales-ben és Észak-Írországban nincs gyámsági rendszer. A helyi hatóságok gondozásba veszik a gyermeket, de nem látják el a törvényes képviselőt. Skóciában a kíséret nélküli gyermekek számára létezik nem törvényi szinten szabályozott skót gyámsági rendszer.

Megjegyzés: Az uniós tagállamok közül Belgium, Dánia, Finnország és Hollandia a kíséret nélküli gyermekekre vonatkozó külön gyámsági rendszert dolgozott ki.

Forrás: FRA, 2013

Az egységes megközelítés hiánya

Az uniós tagállamok többsége a gyámsággal kapcsolatos feladatokkal az önkormányzati vagy helyi szintű szociális intézményeket bízza meg, és csak kevés tagállam rendelkezik nemzeti szintű gyámhatósággal. Amennyiben a gyámság megoldása regionális vagy helyi szinteken történik, az ország különböző részein gyakran különböző megközelítések kerülnek alkalmazásra.

A gyámsággal kapcsolatos feladatok ellátásával a legtöbb uniós tagállam természetes vagy jogi személyeket ruház fel. A gyámsági feladatokkal elsősorban a közeli hozzátartozókat vagy a szélesebb család tagjait szokás megbízni, elismerve a családi kapcsolatokat, valamint a jövőbeli gyám és a gyermek személyes kapcsolatának fontosságát.

Amennyiben azonban a gyermek hozzátartozói vagy szélesebb családi környezetében nincs olyan személy, aki gyámként eljárhatna, a nemzeti gyermekvédelmi hatóságok felelősek a gyermek gondozásáért. Ilyen esetben a gyámsági feladatokat a bíróság vagy más illetékes hatóság általi kijelölésüket követően a gyámhatóság munkavállalói, a jogszabály által kijelölt személyek vagy természetes személyek látják el. Gyakran kerül alkalmazásra ez a megoldás a kísérő nélküli gyermekeknek és az emberkereskedelem gyermek áldozatainak származási országukon kívül történő kizsákmányolása és azonosítása esetén, mivel nekik általában nincs az országban élő közeli hozzátartozójuk vagy más családtagjuk. E jelentős fókuszában azok a helyzetek állnak, amelyekben a gyámsággal nem a gyermek hozzátartozója vagy a családi környezetéből származó más személy kerül megbízásra.

A külföldi gyermekekre vonatkozó gyámsági rendszerek

A tagállamok alkotmányjogi vagy más nemzeti jogi rendelkezései általában minden, a területükön lévő gyermeket védenek, azok nemzetiségétől vagy státuszától függetlenül. Ennek ellenére a gyermekek bevándorlási és tartózkodási státusza gyakran kulcsfontosságú a rájuk vonatkozó védelem szintjének és típusának, valamint különösen az őket érintő gyámsági és képviselői megoldások meghatározásában. Egyes tagállamok külön gyámsági rendszert hoztak létre azon a kísérő nélküli gyermekek számára, akik csak ideiglenesen tartózkodhatnak a tagállamban, vagy egyáltalán nincs joguk ott tartózkodni. A gyakorlatban azonban a gyermek konkrét státuszától függően több tagállam is megkülönböztetett

elbánást alkalmaz. Az FRA-kutatás szerint még a más tagállam területén megtalált, az Unióból és az Európai Gazdasági Térségből (EEA) származó kísérő nélküli gyermekek tekintetében sincs egységes megközelítés a tagállamokban, ahol a jogszabályok és a gyakorlatok gyakran nem egyértelműek, vagy összeegyeztethetetlenek.

Az emberkereskedelem gyermek áldozataira vonatkozó gyámság

Egyik uniós tagállam sem hozott létre kifejezetten az emberkereskedelem gyermek áldozataira vonatkozó gyámsági rendszert. Főszabály szerint az emberkereskedelem gyermek áldozatainak gyámságára a polgári jogban és/vagy a családjogban meghatározott általános gyámsági rendelkezések vonatkoznak, függetlenül a gyermek áldozat bevándorlási vagy tartózkodási státuszától, még akkor is, ha a tagállamban a kísérő nélküli gyermekek tekintetében külön gyámsági rendszer van életben. A bevándorlási és menedékjogi rendelkezéseket kell alkalmazni azonban azokra a gyermek áldozatokra vonatkozóan, akik harmadik ország állampolgárai, feltéve, hogy őket az illetékes nemzeti hatóságok nem minősítik hivatalosan emberkereskedelem áldozatainak.

A gyámok függetlenségének és pártatlanságának biztosítása

A személyek vagy intézmények gyámként való kijelölésének alapvető kritériuma a lehetséges gyám és a gyermek közti érdekellentét hiánya. A gyám függetlenségét azonban a különböző tagállamok eltérő módon értelmezik. Ez különösen fontos az olyan személyek gyámként való kijelölése során, akik a gyermek fizikai vagy egyéb típusú gondozásáért felelősek, ilyenek a befogadó központokban vagy a gyermek tartózkodása szerinti más intézményben dolgozó személyzet, illetve a szociális intézményen belül a szociális dolgozók. A gyám bevándorlási vagy menedékjogi hivataltól való függetlensége szintén elengedhetetlen azon kísérő nélküli gyermekek számára, akikre a bevándorlással kapcsolatos jogszabályokat kell alkalmazni, vagy akik nemzetközi védelemért folyamodnak. Egyes uniós tagállamokban a bevándorlási hatóságok ennek ellenére szerepet játszanak a gyám vagy képviselő kirendelésében a harmadik országból származó gyermekek számára.

A gyámok foglalkoztatási státusza

A gyakorlatban az uniós tagállamokban a gyám feladatait leginkább egyes intézmények vagy más jogi személyek jogszabály által kijelölt munkavállalói, vagy az illetékes nemzeti hatóságok által egy konkrét gyermek gyámságával megbízott természetes személyek látják el. Ezért a gyámsági feladatokat betöltő személyek három típusa különböztethető meg:

- a kijelölő hatóság által kiválasztott és kinevezett közeli hozzátartozók vagy szélesebb családi környezetbe tartozó személyek;
- a gyámügyi intézmények vagy azokhoz hasonló jogi személyek által alkalmazott szakemberek; valamint
- olyan személyek, akik nincsenek kapcsolatban a gyermekkel, akik a gyámság ellátását önként vállalják (e személyeket a jelentés „önkéntes gyámoknak” nevezi) és akiket vagy a kijelölő hatóság nevez ki, vagy akik – jellemzően – a gyámság ellátásával megbízott jogi személy nevében ajánlják fel a feladat ellátását.

A legtöbb uniós tagállamban a gyámok különböző típusai párhuzamosan léteznek.

Egyes tagállamokban a gyámok elsősorban „önkéntes gyámok”, akik az idejükért és a feladataik során felmerült költségeikért valamilyen fajta kompenzációra jogosultak. Azokban a tagállamokban, ahol a gyámok elsősorban önkéntesek, külön rendszer került kialakításra a gyámok felvétele, elhelyezése és felügyelete tekintetében. A megfelelő gyámhatóság vagy más erre kijelölt intézmény vagy nem kormányzati szervezet (NGO) felelős az önkéntesek felvételéért.

A gyámok végzettsége és szakértelme

Bár a tagállamok többségében a jogszabályok kimondják, hogy gyámként hozzáértő és szakképzett személyeket kell kinevezni, a szakmai vagy a végzettségükre vonatkozó követelmények jellemzően nagyon általánosak. A szabályozás csak kivételes esetben rendelkezik a gyámok képzésének hosszáról vagy tartalmáról, és a tagállamok csak ritkán teszik kötelezővé a gyámok számára, hogy képzéseken vegyenek részt. Összességében a gyámok képzése nem rendszerszintűen és összehangoltan szervezett, ami lehetővé tenné számukra, hogy hatékonyan kezeljék a gyermekek

meghatározott csoportjainak a szükségleteit és gyengeségeit.

A gyámoknak szóló, a gyermekek meghatározott csoportjainak – például az emberkereskedelem gyermek áldozatainak vagy a kísérő nélküli gyermekeknek – az igényeivel és gyengeségeivel foglalkozó szakképzések vagy továbbképzések jelentősen eltérnek a különböző tagállamokban. Általában nincs külön az emberkereskedelem gyermek áldozatainak azonosítására, védelmére és segítésére vonatkozó képzés. Amennyiben van ilyen képzés, azt általában az emberkereskedelem áldozataival foglalkozó NGO-k szervezik.

Kijelölési eljárások

Főszabály szerint az illetékes igazságügyi hatóságok és bíróságok jelölik ki a gyámot. Bírósági határozat vagy jogszabály sok esetben azonban intézményt jelöl ki gyámként. Ilyenkor az intézmény feladata, hogy a konkrét gyermek számára meghatározott személyt – általában az egyik munkavállalóját vagy önkéntest – jelöljön ki gyámként. Ebben az esetben a gyámságot gyakorló természetes személy kijelölése házon belül történik.

Az emberkereskedelem gyermek áldozatai tekintetében a leggyakrabban a rendőrség vagy a bevándorlási hatóság azonosítja az áldozatot és jelenti az ügyet a bíróságnak, a gyermekvédelmi hatóságnak vagy az áldozatsegítő szolgálatnak. Egyes uniós tagállamok áldozatkezelő mechanizmusokat hoztak létre az emberkereskedelem gyermek áldozatai számára, amely biztosítja a gyámok megfelelő időben történő kijelölését és az áldozatok védelmét.

Annak ellenére, hogy a jogszabályok általában a gyámok azonnali vagy rövid időn belüli kijelölését írják elő, a gyakorlatban ez néhány naptól hónapokig, sőt egyes esetekben több mint egy évig is eltarthat. Az uniós tagállamokban eltérőek a kijelölési eljárások és a kijelölési eljárások által igénybe vett idő. E különbségek nyilvánvalóbbak azokban a decentralizált államokban, ahol a gyámságot a regionális vagy helyi szintű intézmények felelősek.

A gyám kötelezettségei és feladatai

A gyám megbízatása lehet teljes, amely a gyámságra vonatkozó minden feladatot lefed, vagy az illetékes hatóság által a kijelölés során korlátozott. Ez utóbbi esetben a meghatározott feladatok és a kijelölés időtartama a gyermek konkrét helyzetétől függ, amely lehet a bevándorlási és/vagy tartózkodási státusza, vagy a konkrét jogi eljárások,

amelyekben a gyermek érintett. Emellett lehetséges, hogy a gyermek jólétének biztosítása és a minde- nek felett álló érdekeinek védelme szétválik, és azt különböző személyek vagy intézmények látják el.

A gyámok kötelezettségeit és feladatait a jogszabá- lyok gyakran csak általánosságban írják le. A tagállam- ok által a gyámokra ruházott leggyakoribb felada- tok közé tartozik annak biztosítása, hogy a gyermek gondozásban, elszállásolásban, oktatásban és egész- ségügyi ellátásban részesüljön, valamint a gyermek pénzügyeinek kezelése és törvényes képviselőté- nek ellátása (vagyis a gyermek korlátozott cselek- vőképességének pótlása). E feladatok ellátásának módja különböző lehet. A kísérő nélküli gyermekek tekintetében bizonyos mértékig a gyermek hosszú távú ellátásáról is gondoskodni kell.

A gyámok törvényes képviselőre irányuló feladatai

A gyermek törvényes képviselője a gyámok nem- zeti jogszabályokban meghatározott egyik legfőbb feladata. A gyámnak pótolnia kell a gyermek korlá- tozott cselekvőképességét, és segítséget kell nyúj- tania minden, a gyermek jogi státuszát érintő olyan eljárásban, amelyben a gyermek nem rendelkezik teljes cselekvőképességgel. A gyámok minden pol- gári, közigazgatási vagy bírósági eljárásban pótolják a gyermek korlátozott cselekvőképességét. A gyám ezen eljárásokban fennálló jogait és kötelezettsé- geit főszabály szerint a nemzeti jogszabályok hatá- rozzák meg pontosan.

Egyes jogi eljárásokban a gyermeket szakértő ügy- védnek kell képviselnie. A nemzeti szabályozás azonban nem minden esetben ír elő egyértelmű szabályokat a gyám mint a gyermek törvényes kép- viselője és a gyermek ügyvédje közti kapcsolat- tartásra vonatkozóan. A gyámnak azonban teljes mértékig részt kell vennie az eljárásban, és bizto- sítania kell, hogy az illetékes hatóságok a nemzeti jognak megfelelően kijelöljenek a gyermek szá- mára ügyvédet vagy más képzett szakembert. Egyes esetekben, különösen a bírósági eljárások során

előfordulhat, hogy a gyámnak kell engedélyeznie, hogy az ügyvéd a gyermek nevében eljárjon.

Az emberkereskedelem gyermek áldozatainak törvényes képviselője és a számukra biztosított jogi segítségnyújtás

Az emberkereskedelem gyermek áldozatai számára a bírósági eljárások során kulcsfontosságú a szak- képzett jogi segítségnyújtás és a törvényes kép- viselő. Ennek ellenére az eljárásban nem mindig kötelező a gyermek áldozat számára ügyvéd kijelölése, és egyes esetekben az ingyenes jogi segít- ségnyújtásra a gyermek csak az anyagi helyzetére vonatkozó vizsgálatot követően jogosult. A legtöbb tagállamban korlátozott azoknak az ügyvédeknek a száma, akik az emberkereskedelemre és a gyer- mek áldozatokra vonatkozó szaktudással rendel- keznek, és ők sem mindig elérhetőek a konkrét ügyek vitelére.

Elszámoltathatóság és nyomon követés

A gyámok megfelelő felügyelete és nyomon köve- tése elengedhetetlen a gyámsági rendszerek minő- ségének biztosításához. Ez garantálja a gondozásba vett gyermekek mindenképp felett álló érdekeit, és védi őket a kizsákmányolással és a jogaik megsér- tésével szemben. Általában minden tagállam gyám- hatósága kialakította saját belső rendszerét a gyám- ok felügyelete és nyomon követése érdekében, míg a külső felügyeletet a bírói vagy más jogi ható- ságok, például az ügyészség gyakorolják. E felügye- leti rendszerek felépítése gyakran nem egyértelmű, és azok nem hatékonyak. Hiányoznak a gyermekek számára elérhető panaszmechanizmusok. A legtöbb uniós tagállamban a bíróságtól elkülönülő függet- len hatóság által végzett külső nyomon követés hiányos, bár léteznek pozitív példák is.

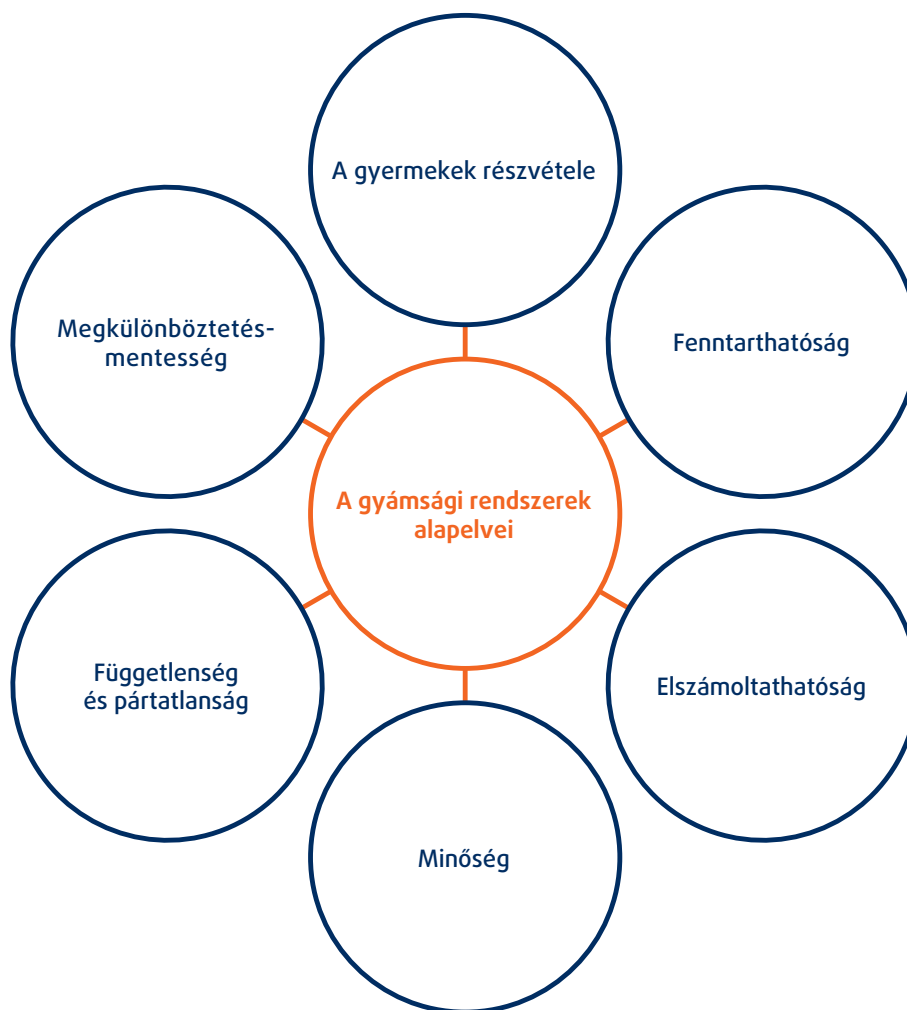

A gyámsági rendszerek alapelvei

Az uniós tagállamok gyámsági rendszerei tagállamonként változóak. Ennek ellenére rendelkeznek közös jellemzőkkel és nehézségekkel. A gyámsági rendszer típusától és az annak működési

környezetétől szolgáló nemzeti gyermekvédelmi rendszertől függetlenül hat, a nemzetközi gyakorlatból levezetett alapelveknek kell érvényesülnie minden típusú gyámság esetén.

1. ábra: A gyámsági rendszerek alapelvei

Forrás: FRA, 2014

1. Megkülönböztetésmentesség

A családi környezetből kiszakított és szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek életkoruktól, migrációs jogállásuktól (pl. uniós állampolgár, tartózkodási engedéllyel rendelkező személy, menedékkérő, rendezetlen jogállású migráns), nemzetiségüktől, nemüktől, etnikai hovatartozásuktól vagy bármely egyéb, az Európai Unió Alapjogi Chartájának 21. cikke alapján a megkülönböztetés tilalma alá eső tényezőtől függetlenül valamennyien ugyanolyan mértékű védelemre jogosultak. Kiemelt figyelmet kell szentelni a gyermekek elleni erőszak nemmel kapcsolatos vonatkozásainak.

A megkülönböztetésmentesség elve értelmében egy adott állam területén belül a tartózkodási helytől függetlenül valamennyi gyermeket azonos mértékű védelem illet meg. Az uniós tagállamoknak harmonizálniuk kell a gyámsággal kapcsolatos rendelkezéseket és szolgáltatásokat. Ha egy tagállamban a gyermekvédelmi rendszer a regionális vagy helyi hatóságok hatáskörébe tartozik, akkor a kormánynak az egyes régiókban és körzetekben egységes normákat és eljárásokat kell biztosítania.

2. Függetlenség és pártatlanság

A kijelölt gyámoknak és törvényes képviselőknek helyzetüknél fogva képesnek kell lenniük arra, hogy független és pártatlan módon, mindig a gyermek mindenek felett álló érdekét szem előtt tartva hozzanak döntéseket, végezzenek értékeléseket, hajtsanak végre intézkedéseket és lássák el a gyermek képviselését. Nem jelölhető ki gyámnak és/vagy törvényes képviselőnek valamely szervezet, intézmény és/vagy személy, ha közte és a gyermek között érdekellentét áll vagy állhat fenn.

3. Minőség

A kijelölt gyámoknak és törvényes képviselőknek gyermekjóléti és/vagy gyermekvédelmi területen szerzett, megfelelő szakképesítéssel kell rendelkezniük. Ezenkívül részt kell venniük az illetékes hatóság megfelelő alapképzésén és továbbképzéseiben. Az emberkereskedelem gyermek áldozatainak azonosítása és védelme érdekében fontos, hogy

a gyámok rendelkezzenek a gyermek áldozatok felkutatásához szükséges ismeretekkel és készségekkel. A különleges igényekkel rendelkező gyermekekkel, például az emberkereskedelem gyermek áldozataival vagy a kísérő nélküli gyermekekkel foglalkozó gyámoknak rendelkezniük kell az ezen különleges igények hatékony kezeléséhez szükséges szakértelemmel is (például a lelki traumát elszenvedett gyermekekkel való munkára vonatkozó ismeretek és tapasztalatok).

4. Elszámoltathatóság

A gyámság jogalapjáról és a gyámsági kérdésekben illetékes hatóságról a nemzeti jognak kell rendelkeznie. A kijelölt gyámok munkájáért a gyámhatóságnak kell felelnie, amelynek ezzel kapcsolatban elszámoltathatónak kell lennie. A gyámság és egyéb képviselési feladatkörök ellátását rendszeres és független felügyeletnek kell alávetni. A nemzeti jognak a gyámok kötelezettségeinek és feladatkörainek meghatározására megfelelően pontos törvényi rendelkezéseket kell tartalmaznia.

5. Fenntarthatóság

A gyámságot és törvényes képviselést szabályozó rendszernek a nemzeti gyermekvédelmi rendszer szerves részét kell képeznie. A gyámsági rendszer működtetésére a tagállamoknak elegendő humán erőforrást és pénzügyi forrást kell elkülöníteniük. A költségvetésnek tartalmaznia kell a gyámsági szolgáltatások hatékony felügyeletével és ellenőrzésével, valamint a képzéssel kapcsolatos költségeket is.

6. A gyermek részvétele

A gyámsági és törvényes képviselési intézkedések és eljárások során tiszteletben kell tartani a gyermek meghallgatáshoz való jogát, és megfelelő módon figyelembe kell venni a gyermek véleményét. A gyermeket általa megérthető formában megfelelő információkkal kell ellátni a gyámsági intézkedések hatóköréről, valamint minden, számára elérhető segítséget kínáló szolgáltatásról. A gyermeket ezenkívül megfelelően tájékoztatni kell panasztételi jogáról és lehetőségéről abban az esetben, ha úgy érzi, hogy a gyám nem tartja tiszteletben a jogait.

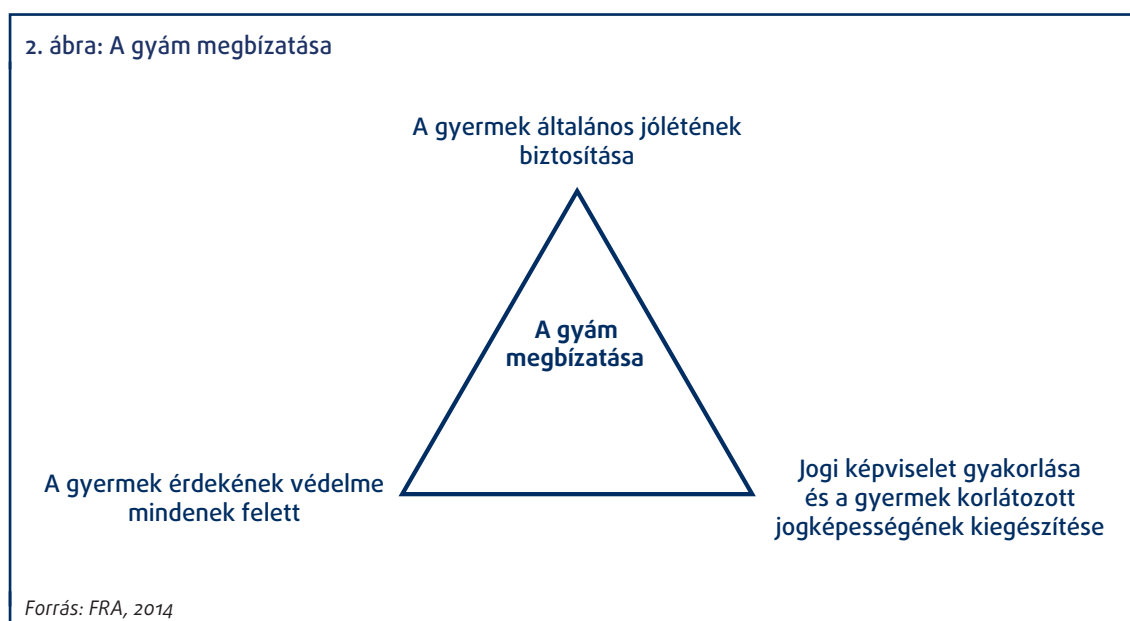
A gyám megbízatása

A „gyám”, „képviselő” és „törvényes képviselő” fogalmak alkalmazása következetlen, és a nemzeti fogalmak szintén eltérőek, így a hangsúlyt a kijelölt személy feladataira és nem az elnevezésére vagy a nemzeti szinten használatos terminológiára kell fektetni.

A gyám olyan független személy, aki védi a gyermek mindenen felett álló érdekeit és általános jólétét és aki ennek érdekében szükség esetén a szülőkhöz hasonló módon pótolja a gyermek korlátozott cselekvőképességét.

A szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek – például a kísérelő nélküli gyermekek – számára mindig szükséges olyan gyám kijelölése, aki mindhárom feladatot el tudja látni. Ez elősegíti annak biztosítását, hogy a gyermek mindenen felett álló érdeke és általános jóléte védett legyen. A gyámság tehát több a gyermek adott eljárásokban való képviselőleténél és szükség esetén a gyermek korlátozott cselekvőképességének pótlásánál.

2. ábra: A gyám megbízatása

A gyám megkülönböztetendő az ügyvédtől vagy egyéb jogi foglalkozást gyakorló személytől, aki jogi segítséget nyújt, a gyermek nevében nyilatkozik, továbbá büntetőeljárásokban, menekültügyi eljárásokban vagy egyéb jogi eljárásokban a közigazgatási és igazságügyi hatóságok előtt a nemzeti jog előírásai szerint írásbeli nyilatkozatokban és személyesen jogilag képviseli a gyermeket.

A gyám megkülönböztetendő a gyermek testi szükségleteiért felelős szociális munkásoktól és egyéb gondozóktól is. A gyermek mindennapi gondozását ellátó szociális munkások és egyéb gondozók nem gyámok, hacsak törvényi rendelkezés értelmében nem viselnek felelősséget a gyermek

jólétéért és nem egészítik ki a gyermek korlátozott jogképességét.

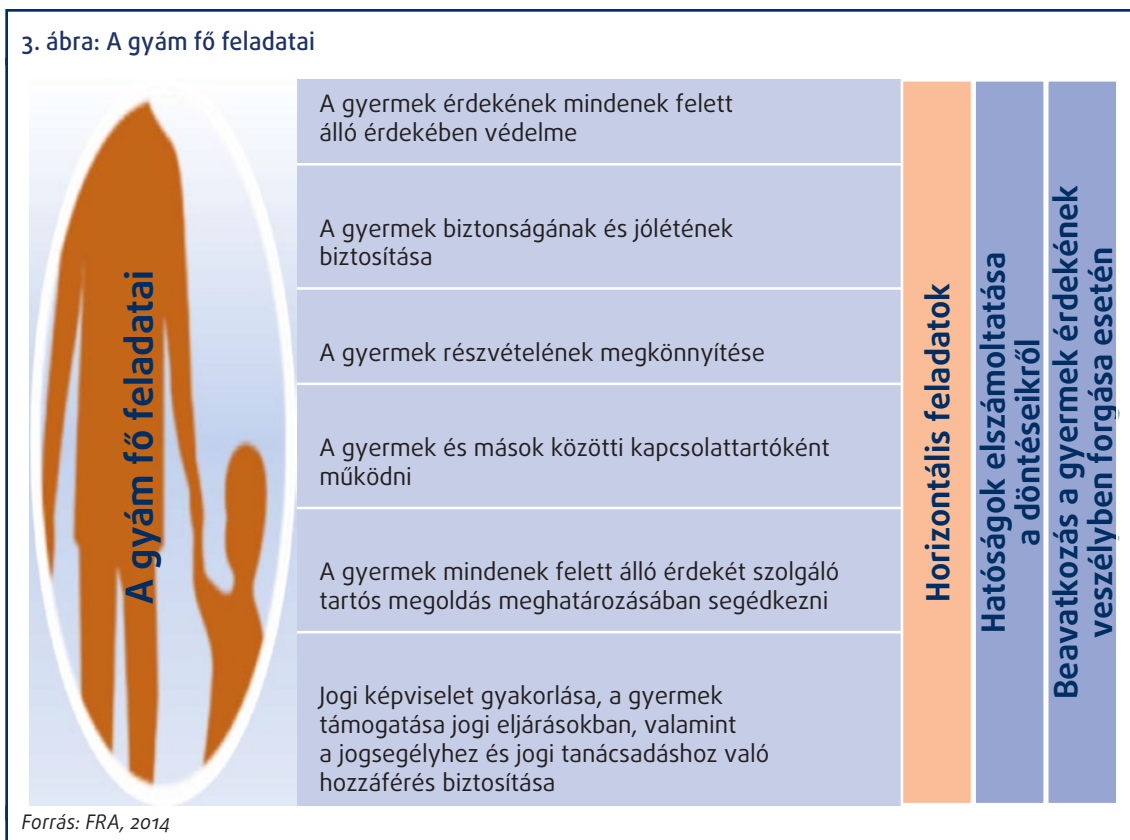
A gyermek adott jogi vagy közigazgatási eljárásban való törvényes képviseletére vonatkozó megbízatás elválasztható a gyámság másik két feladatkörétől. Ilyen esetben a gyermek kizárólagos törvényes képviseletére egy független személyt vagy intézményt jelölnek ki, akit/amelyet általában „törvényes képviselőnek” vagy „képviselőnek” hívnak. A képviselő a gyámoktól eltérően korlátozott megbízatást kapnak, amelyet kijelölésükkor általában pontosan meghatároznak: a megbízatás a gyermek adott eljárásokban történő képviseletére korlátozódik.

A gyám fő feladatai

A gyám feladatait és kötelezettségeit a nemzeti jognak vagy szakpolitikai dokumentumoknak kell rögzíteniük, és szükség esetén hivatalos iránymutatásokban kell azokat tovább tisztázni. A gyám tevékenységét a kijelölési ideje alatt az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermek jogairól szóló egyezményében szereplő négy alapelvnek kell meghatározni. Szülők hiányában, illetve azok szülői felelősség gyakorlásától való elzártsága esetén a gyám kötelessége a gyermek jólétének

védelme és elősegítése. A gyermeket érintő döntések meghozatala során a gyám feladata annak az alternatívának a kiválasztása, amely a gyermek mindenképp felett álló érdekét szolgálja. A gyám köteles biztosítani, hogy a gyermek véleménye meghallgatásra és megfelelő súllyal figyelembevételre kerüljön. A gyám köteles a munkájáról értesíteni a gyermeket és vele arról egyeztetni, figyelembe véve a gyermek érettségét és belátási képességét.

3. ábra: A gyám fő feladatai

Bizalmas kapcsolat kialakítása és fenntartása a gyermekkel

A hatékony gyámsági munka nélkülözhetetlen előfeltétele a gyám és a gyermek közötti bizalmi kapcsolat. Bizalom nélkül a gyám nem tudja feltárni a gyermek kívánságait és érzéseit, és így nehezen tudja megvédeni a gyermek mindenek felett álló érdekét.

A gyámnak gyermekbarát módon és a nemmel kapcsolatos szempontok figyelembevételével kell a gyermekkel kommunikálnia, és rendelkeznie kell a szükséges kulturális ismeretekkel. Számos tényező befolyásolja, hogy sikerül-e bizalmi kapcsolatot kiépíteni a gyermekkel, amelyek közül a következők különösen fontosak:

- a gyermek véleményének tiszteletben tartása;
- tisztelettel bánásmód a gyermekkel;
- elérhetőnek lenni, és a gyermek rendelkezésére állni;
- az információk bizalmas kezelése.

A gyermekkel való bizalmi kapcsolat kiépítésének nélkülözhetetlen elemei a rendszeres kapcsolat-tartás és a gyám állandó elérhetősége.

Az emberkereskedelem gyermek áldozataival dolgozó gyámoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy az emberkereskedelem közvetlen megtapasztalása milyen hatással lehet a gyermek viselkedésére, továbbá ismerniük kell a gyermeket ért trauma lehetséges következményeit. A traumát elszenvedett személyek gyakran küzdenek például memória-problémákkal, és nem emlékeznek az események részleteire, vagy az idő teltével máshogy emlékeznek rá. Ez nem jelenti azt, hogy a gyermek hazudik vagy nem bíz a gyámban. A gyámnak a gyermekkel dolgozó többi szakember figyelmét is fel kell hívnia ezekre az aspektusokra.

Az érzelmi gondoskodás a gyermek alapvető igénye, amelyet a gyámnak nem szabad figyelmen kívül hagynia. A kijelölt gyámokat támogatni kell feladatköreik ellátásában, beleértve az érzelmi gondoskodást is, és mindenképpen biztosítani kell, hogy a gyámok munkaterhelése és a hozzájuk rendelt ügyek száma lehetővé tegye, hogy elegendő időt töltsenek a gyermekkel és személyes kapcsolatot építhessenek ki vele.

Az érintett jogforrások listája

Unió eszközök	
Az Európai Unió Alapjogi Chartája	Az Európai Unió Alapjogi Chartája, HL C 364., 2000, 43. kiadás, 2000. december 18.
A befogadásra vonatkozó szabályokról szóló 2013/33/EU irányelv	Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 2013/33/EU irányelve a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról, HL L 180., 2013.6.29., 96–116. o.
A menekültügyi eljárásokról szóló 2013/32/EU irányelv	Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 2013/32/EU irányelve a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról, HL L 180., 2013.6.29., 60–95. o.
Dublini rendelet (604/2013/EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 604/2013/EU rendelete egy harmadik országbeli állampolgár vagy egy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról, HL L 180., 2013.6.29., 31–59. o.
Az áldozatokról szóló 2012/29/EU irányelv	Az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, HL L 315., 2012.11.14., 57–73. o.
Az elismerésről szóló irányelv (2011/95/EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13-i 2011/95/EU irányelve a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról, HL L 337., 2011.12.20., 9–26. o.
A gyermekek szexuális bántalmazása és szexuális kizsákmányolása elleni küzdelemről szóló 2011/92/EU irányelv	Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13-i 335/92/EU irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, HL L 335., 2011.12.17., 1–14. o.
Az emberkereskedelemlről szóló 2011/36/EU irányelv	Az Európai Parlament és a Tanács 2011. április 5-i 2011/36/EU irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, HL L 101., 2011.4.15., 1–11. o.
Visszatérési irányelv (2008/115/EK)	Az Európai Parlament és a Tanács 2008. december 16-i 2008/115/EK irányelve a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról, HL L 348., 2008.12.24., 98–107. o.
Brüsszel II. rendelet	A Tanács 2004. december 2-i 2116/2004/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2201/2003/EK rendeletnek a Szentszékkal kötött szerződések tekintetében történő módosításáról, HL L 367., 2004.12.14., 1–2. o.
Az emberkereskedelem áldozatainak kiállított tartózkodási engedélyekről szóló irányelv (2004/81/EK)	A Tanács 2004. április 29-i 2004/81/EK irányelve a harmadik országok emberkereskedelem áldozatává vált vagy az illegális bevándorlás megkönnyítésére irányuló cselekményekkel érintett, a hatáskörrel rendelkező hatóságokkal együttműködő állampolgárai részére kiállított tartózkodási engedélyről, HL L 261., 2004.8.6., 19–23. o.
A szabad mozgásról szóló irányelv (2004/38/EK)	Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 29-i 2004/38/EK irányelve az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 158., 2004.4.30., 77–123. o.

Nemzetközi okmányok	
Az ENSZ egyezménye a gyermek jogairól	Az ENSZ egyezménye a gyermek jogairól, New York, 1989. november 20., Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 1577. kötet, 3. o.
Az Európa Tanács emberkereskedelem elleni egyezménye	Az Európa Tanács Egyezménye az emberkereskedelem elleni fellépésről, Varsó, 2005
Az ENSZ menekültek jogállásáról szóló 1951. évi egyezménye	1951. évi Menekültügyi Egyezmény, Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 189. kötet, 137. o.
Az 1993. évi Hágai Egyezmény	A gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló, 1993. május 29-i egyezmény
Az 1996. évi Hágai Egyezmény	A szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, 1996. október 19-i egyezmény
Egyéb, nem kötelező érvényű jogforrások	
UNCRC 6. sz. általános megjegyzés	Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, 6. sz. általános megjegyzés, A származási országokon kívül tartózkodó, kísértől nélküli és hozzátartozóiktól elszakított gyermekekkel való bánásmód, 2005. szeptember 1., CRC/GC/2005/6
UNCRC 12. sz. általános megjegyzés	Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, 12. sz. általános megjegyzés, A kiskorú meghallgatáshoz való joga, 2009. július 1., CRC/C/GC/12
UNCRC 13. sz. általános megjegyzés	Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, 13. sz. általános megjegyzés, A gyermek joga az erőszak minden formája elleni védelemhez, 2011. április 18., CRC/C/GC/13
UNCRC 14. sz. általános megjegyzés	Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, 14. sz. általános megjegyzés (2013), A gyermek joga mindenek felett álló érdekének elsődleges szempontként történő figyelembevételére, 2013. május 29., CRC/C/GC/14
64/142 sz. határozat Útmutató a gyermekekről való alternatív gondoskodásról	ENSZ-közgyűlés, 64/142 sz. határozat, Alternatív gondoskodás a gyermekekről - Útmutató, 2010. február 24., A/RES/64/142
Az Európa Tanács iránymutatásai a gyermekbarát igazságszolgáltatásról	Európa Tanács, Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának gyermekbarát igazságszolgáltatásra vonatkozó iránymutatása, elfogadta a Miniszteri Bizottság 2010. november 17-én, a miniszteri megbízottak 1098. ülésén – 2011. május 31-i szerkesztett változat
Európa Tanács, Kísértől nélküli migráns kiskorúak önálló életvitelét előmozdító programok	Európa Tanács, Miniszteri Bizottság, A Miniszteri Bizottság CM/Rec(2007)9. sz. ajánlása a tagállamok számára a gyermekek erőszakkal szembeni védelmét célzó integrált nemzeti stratégiákról, 2007. július 12.

A gyámok kulcsfontosságú elemei azon gyermekvédelmi rendszernek, amely a családi környezetükből ideiglenesen vagy véglegesen elmozdított gyermekek és azon gyermekek védelmét szolgálja, akiknek érdekeit a szülők nem tudják képviselni. Az uniós tagállamok között óriási különbségek vannak a gyermekekre vonatkozó gyámság típusai tekintetében. E jelentés a védelemre szoruló gyermekek – ideértve az emberkereskedelem gyermek áldozatait és az olyan gyermekeket, akiket az emberkereskedelem vagy a kizsákmányolás más formájának áldozatává válás fenyeget – szükségleteit kiszolgáló gyámsági rendszerek kulcsfontosságú elemeit vizsgálja. A jelentés négy különböző területtel foglalkozik, ezek: a hatályos gyámsági rendszerek típusai, a kijelölt gyámok profilja, a kijelölési eljárások és a gyámok feladatai. A jelentés azt vizsgálja, hogy a jelenlegi rendszerek mennyiben adnak választ a feltételezett vagy azonosított gyermek áldozatok, az emberkereskedelemmel vagy kizsákmányolással fenyegetett – például a kísérő nélküli – gyermekek egyedi szükségleteire és gyengeségeire. Ezen összehasonlító jelentés segítséget nyújt a nemzeti gyámsági rendszerek erősségeinek és hiányosságainak jobb megértésében, és segíti a döntéshozókat a gyermekek hatékony védelmére irányuló döntések meghozatalában.

További információk:

A gyámság az Európai Unió területén szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek számára jelentés teljes változatát lásd a <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/guardianship-children-deprived-parental-care> weboldalon

Lásd még az FRA e területtel foglalkozó kiadványait:

- FRA (2016) *Kulcsfontosságú migrációs kérdések: Egy évvel a kezdeti jelentést követően*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/key-migration-issues-one-year-initial-reporting>
- FRA-Európai Bizottság (2014), *Gyámság a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek számára – Kézikönyv a gyámsági rendszerek megerősítéséhez az emberkereskedelem gyermek áldozatainak sajátos szükségleteiről való gondoskodás érdekében*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/guardianship-children-deprived-parental-care-handbook-reinforce-guardianship> (az Unió minden hivatalos nyelvén elérhető)
- FRA-EJEB (2014), *Kézikönyv a menekültügyre, határookra és bevándorlásra vonatkozó európai jogról*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/handbook-european-law-relating-asylum-borders-and-immigration> (az Unió minden hivatalos nyelvén elérhető)
- FRA (2011) *Felnőtt hozzátartozóiktól elszakított, menedékkérő gyermekek az Európai Unió tagállamaiban, Összehasonlító jelentés*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/separated-asylum-seeking-children-european-union-member-states>

Az FRA gyermekjogi, menedékjogi és bevándorlási tevékenységeinek áttekintését lásd:

- <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>
- <http://fra.europa.eu/en/theme/asylum-migration-borders>

© Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége, 2018
Fotó: © Shutterstock

FRA – AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPJOGI ÜGYNÖKSÉGE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Bécs – Ausztria
Tel. +43 158030-0 – Fax +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

Print: ISBN 978-92-9491-897-0; doi:10.2811/020498
PDF: ISBN 978-92-9491-891-8; doi:10.2811/83492